

TECHET PÉTER

Egy félbehagyott igazság

Lábjegyzetek Kertész Imre tavalyi születésnapjához

„Aggályos latolgatása, hogy szabad-e akár csak két napra is itthagynom betegemet, akinek állapota, úgy tűnik, éppen válságosra fordul.”

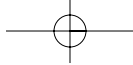
(Kertész Imre: *Jegyzőkönyv*)

„Magyar vagy? Akkor biztos ismered Kertészt! Éppen most olvasom, fantasztikus.” Nem egyszer, nem kétszer indult így párbeszéd köztem és egy külföldi között valahol Európában. Kertész Imre okán lehettem büszke arra, hogy honnan jövök. Kertész Imre révén tudtak elhelyezni Európa térképén. Kertész Imre révén tudtam szóba állni Európával – hogy elmagyarazzam neki magunkat, bonyolultságainkat, fájdalmainkat, érthetlenségeinket, egyedüllétünket.

A nagy íróknak nincs nemzetiségük. Éppen azért nagy írók, mert a határállo-
más mindkét oldalán értik őket – még ha mást is jelentenek mindenütt. A világ-
irodalom részesévé válni éppen ezért nehéz innét, a Kárpát-medencéből, ahol
nem csupán a nyelv, de a mondanivaló is érthetetlen. Mert egy Szabó Dezsőnek
nem csak a mondatai lefordíthatatlanok. Kertész Imrét viszont értik Európában.
És Kertész Imre révén minket is megérthetnek. Azzal, ha dicsér bennünket. Vagy
szid. Vagy megtagad. Kertész Imre olyan, mint az az ateista, aki folyamatosan
perlekedik Istennel. Kertész Imre veszekedéseiben, düheiben, elutasításaiban is
magyar. Nem idegen ez a magyar irodalomtól. Vannak időszakok, mikor nagyobb
magyarság kell megtagadni a hazát, mint éljenezni. Vannak időszakok, mikor az
a hazafi, aki nem jön haza, aki letagadja származását. Hogy Kertész rosszkor és
rosszul teszi mindezt, már más kérdés.

Kertész Imre Auschwitzot megjárt íróember. Nem a holocaustról ír, nem azt
akarja elmesélni – de írásaiban ott van a holocaustot átélte, *zsidóvá tett* „nicht-jüdi-
scher Jude” (Isaac Deutscher) bánata, dühe, bosszúja, fájdalma, szenvedése, tépelő-
dése, értetlensége, magánya. E „katasztrófazsidóságot” hozta haza a lágerből Jean
Améry – a Hans Mayer néven született, majd zsidóvá kényszerített, a zsidóságát
éppen ezért csak a félelemben megélő – osztrák-belga író is. Soha nem akart zsi-
dó lenni, nem tudott sem jiddisül, sem héberül, nem érdekelték a zsidó hagyomá-
nyok, s számára a karácsonyfa vagy a tiroli bőrnadrág jelentette a gyermekkort –
ám végül mégis ugyanoda került, mint azok, akik a nürnbergi faji törvények *előtt*
is zsidók voltak. Améry azonban nem tudott soha azzá lenni – neki kényszer volt,
amit végül tudatosan, de nem ösztönösen vállalt. Számára így lett a zsidóság
a *visszatérés* bátorsága, Auschwitz félelme, a holocaust bármikori lehetősége, az el-
hagyatottság dühe. „És végezetül még azt is újra megtanultam, amit a magam-

fajták nemegyszer már elfeledtek, és ami fontosabb volt az erkölcsi ellenállóerőnél, nevezetesen: visszaütni”, írja a *Túl bűnön és bűnhődésen* című esszégyűjteményében. Az ő zsidósága Auschwitz eredménye – és éppen ezért eleve negatív. Bécsi sírkövén sem szerepel más a neve alatt, mint auschwitzi sorszáma. Amint írta korábban: számára ez a néhány szám s nem Mózes öt könyve a zsidóság. Mert őt nem a hagyományok tették zsidóvá, nem is a hit vagy az ősök öröme – hanem az antiszemitizmus, a tábor. Őt a faji törvények lökték a zsidók sorsközösségébe – és ezáltal vált sorstalanná. „De mivel zsidónak lenni nem csak azt jelenti, hogy egy tegnap megtörtént és holnap is megismétlődhető katasztrófát hordozok magamban, feladaton túl egyben *félelem* is.” A félelem viszont bizalmatlanságot szül, a bizalmatlanság meg ellenszenvet, az ellenszenv pedig haragot. És hamar eljutunk a mai magyar közállapotokig.

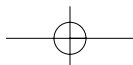
Jean Améry is tudja, hogy mit tett vele a láger. Nem „humanista színméz folyik az ajkáról” annak, aki ott volt. „Nemigen képes nagyvonalú gesztusokra”, aki onnét visszajött. Mert a félelem, a düh, a harag igazságtalan. Embertelen körülmények között elég, ha az emberségét megőrzi az ember – az igazságérzete mindenképp odavész.

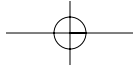
Kertészről sem szeretetet vagy igazságot, hanem jogos dühöt várnánk el. Ám novemberi nyilatkozataiban éppen ez hiányzott. Szavai elnagyoltak voltak – márpedig egy író nem fogalmazhat elnagyoltan, pongyolán. Nem mondhatja, hogy Budapest egy balkáni város – ha nem teszi hozzá, hogy miért vált azzá. Nem mondhatja, hogy az antiszemiták a meghatározók – ha nem teszi hozzá, miként jutottunk idáig. Nem mondhatja, hogy a magyar irodalomban nincs modernitás – ha nem teszi hozzá, hogy árva népként nálunk semmi sincs, ami Európában megvan.

Kertész Imre a berlini fal leomlásának napján ünnepelte nyolcvanadik születésnapját. Isten éltesse sokáig, így megkésve is. Legfőképp azért, mert jó regényeket ír, de azért is, mert nyilatkozataival folyamatosan piszkálja a jobboldali, antiposzt-kommunista értelmiség lelkiismeretét. Amelyet éppen ugyanúgy dühít Magyarország jelenlegi állapota, mint Kertészt. Mindkét oldal dühből, haragból, félelemből, elkeseredettségéből van gyúrva.

Kertész Imre Berlinben válaszolt két újság, a zürichi *Das Magazin* és a berlini *Die Welt* kérdéseire. Az utóbbiból idehaza botrány lett, holott a zürichi sztárújságíró, Sacha Batthyany beszélgetése érdekesebbre sikeredett, ráadásul nem is rúgta fel annyira az újságírói normákat, mint a *Die Welt* munkatársa. Kertész sok mindenről szólt, sok mindent állított. Mondatai kopogtak, nem kímélte a kérdezőt, a szülővárost, a történelmet, a családot, nem kímélt semmit. Ám befejezetlenül hagyta haragját – és az most ott lebeg értelmetlenül a semmiben.

Kertész Imre szerint: 1. A nagyvárosi ember nem élhet Budapesten, egy urbánus kozmopolita ugyanis Berlinbe való. 2. Budapest egy balkáni város. 3. A magyar irodalomba ő hozta be a modernitást Nádassal együtt. 4. A magyarok elfojtják múltjukat, hazudoznak, a fontosabb kérdéseket (háború, fasizmus, kommunizmus) nem dolgozták fel. 5. „Magyarországon az antiszemiták *haben das Sagen*.”

6. Ő egy dekadens, gyökértelen ember. 7. A gulyáskommunizmus börtön volt, Kádár pedig gyilkos. 8. Egy diktatúrában nem éri meg családot alapítani, mert avval is csak lekötjük magunkat a borzalomhoz. 9. Az előző pontok az irónia megnyilvánulásai.

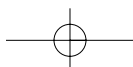
E tételmondatok nemcsak a *Die Welt*ben megjelent interjúból, hanem egy a zürichi *Das Magazin*nal folytatott beszélgetéséből is kiderülnek. Itthon sokan felháborodtak e szavak olvastán, holott felesleges tiltakozni egy *vélemény* miatt – az ugyanis éppen a honi baloldal szokása. Egy liberális demokráciában – mindaddig, míg más szabadságát avval nem sértjük – mindenki azt mond, amit akar. Mindenki úgy minősíti magát, ahogy neki tetszik. Kertész a véleményével nem sértette senkinek a szabadságát – így mi is meghagyjuk neki a jogot, hogy azt beszéljen, amit jónak talál. Pusztán megjegyzéseket fűzünk a német nyelven előadott tételmondatokhoz.

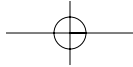
1. „*Ein Großstädter gehört nicht nach Budapest. [...] Ein Großstädter gehört nach Berlin.*”

Budapest szegényes vidék, anyagilag, kulturálisan egyaránt. Budapest – hiába nagy kiterjedésű – minőségileg nem egy *nagyváros*. Ami nagyvárosias benne, az lepukkant, omladozik, bontásra vár. Kihalt, bedeszkázott boltok a Nagykörcúton. Feketéllő paloták az Andrásy úton. Romos bérházak az Erzsébetvárosban. Rossz éttermek városszerte. Kevés kávézó, annál több kocsmá. Kevés mozi, annál több multiplex. Szomorú, szürke arcok. Budapest semmiképp sem nagyvárosias. Hiányzik belőle az elegancia, a nagystílus, a világszínvonal. A Hősök terén vagy a Kossuth téren állva nem érezzük azt, hogy a világ közepén volnánk. Persze ilyesmit Bécsben, Münchenben, Prágában vagy Oslóban sem éreznénk – de legalább azok egy élhető várost kínálnak ehelyett. Budapest sohasem lesz London, Párizs, Berlin, Moszkva, New York vagy Tokió – akinek a világváros lüktetése hiányzik, valóban úgy érezheti magát Budapesten, mintha egy járási székhelyen kéne élnie. Egy világpolgár a világvárosba való – egy világváros eldugott mellékutcájának kávézójába, amely a világ összes nagyobb lapját járhatja, ahol a pincér előre köszön, és tudja, mit reggeliznénk. Budapesten világpolgárként sohasem volt jó élni – de mára egy budai vagy pesti polgártól is idegen e város. Mindannyian szívesebben üldögnénk a Savignyplatz környékén, mint a Ferenciek terén.

2. „*Die Stadt (Budapest – TP) ist ja vollkommen balkanisiert.*”

Budapest egy balkáni város – már amennyiben a balkáni jelzőt negatívumként használjuk. (Tán nem kéne, Budapestről ugyanis a Balkán ütött-kopott életvidámsága, hangulata is hiányzik.) Kertésznek viszont igaza van. Ráadásul e megállapítása jogosabb is. Ugyanis Budapest sohasem volt és sohasem lesz világváros – ám élhető város azért még lehetne. De ez sem sikerült. Kertész pusztán elfelejti hozzátenni, hogy nem a véletlen műve, de még nem is csak az antiszemita, hogy Budapest ma egy szürke, ronda, koszos, poros, provinciális *kisváros*. Mintha nem a mucsai jobboldal, hanem a világfi liberálisok irányítanák e várost húsz éve. Azaz Kertész barátai. Kertész tehát elmulasztotta befejezni a mondatot. Egy „...mert húsz éve egy tehetségtelen, korrupt bagázs vezeti ezt a várost” éppen ezért odakíváncozott volna a nyilatkozatába.

3. „*Erst nach dem Krieg haben Péter Nádas und ich nachgebolt (die Modernität – TP), dann kam schon die Postmoderne mit Péter Esterházy.*”

Hogy mi modern, az mindig vitatható. Kronológiailag bizonyosan nincs igaza ezúttal Kertésznek, amint stílusban sem. Ráadásul túl szűkre vonja a modern irodalom körét, ha abba csak ő és Nádas fér bele. (Miközben a *Die Welt*nek nyilatkozva Krúdy Gyulát és Szomory Dezsőt említi nagy írökként.) Hogy a magyar polgári regényirodalom kevésbé erős – ráadásul az urbánus-népi vita okán egyébként is politikailag terhelt –, hogy a magyar irodalom témái nem csak nyelvileg idegenek más népekétől, nos, ez tán nem is kérdéses. De hát ez az átka vagy szerencséje annak, ha egy nép teljesen izoláltan, rokontalanul él idegenek tengerében.

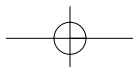
4. „*Nichts wird aufgearbeitet, alles wird zugeschminckt mit Schönfärberei.*”

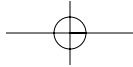
Nemcsak ígéretekkel, de kibeszéletlen témákkal is teli a padlás. És egy ideje azon vitatkozunk, hogy mit hozunk le előbb. Teremtsük meg az ígéretek Magyarországát, hogy aztán kényelmünkben történelmi bajainkkal is foglalkozhassunk? Vagy ezek nélkül eleve felesleges is bármibe belekezdenünk?

Halmazódnak a feladatok. Trianon kibeszéletlen és megoldatlan maradt. (Ameddig Romániában egy erdélyi magyarnak nem lesz minimum annyi joga, mint egy finnországi svédnek – azaz: amíg Romániában nem lesz hivatalos nyelv Aradtól a Fekete-tengerig a magyar –, nem fog eltűnni a Trianon-kérdés.) A Horthy-rendszer is feldolgozatlanul hever a közös asztalon. A holocaust is. A Rákosi- és a Kádár-rendszer úgyszintén. Mindezek közül a magyar nép legfeljebb a Kádár-rendszerben megkötött alkujáért vonható felelősségre – a XX. század összes többi tragédiája nem a magyar nép közreműködésével, hanem a feje felett zajlott. A kádári gulyáskommunizmus hatásai azonban azért mélyebbek, mert abban a nép egy jelentős része is szerepet vállalt. Tán éppen azon része, amely harmadszorra segíti hatalomra Kertész barátait itthon. Így Kertész megint elfelejtette befejezni a mondatát. És egy befejezetlen, félbehagyott igazság néha többet rombol, mint a hallgatás.

5. „*Rechtsextreme und Antisemiten haben das Sagen.*”

Az MTI munkatársa a „*das Sagen haben*”-t „uralkodni”-ként fordította. Ebből lett is felfordulás. Pedig a lényeg nem ez. Kertész tényleg csak annyit mondott, hogy „az antiszemita a hangadó”. És hogy ki az antiszemita? Aki a hangadó. És mivel ma a jobboldal a hangadó, logikusan következik ebből, hogy az egész jobboldal antiszemita. Ha ugyanis Kertésznek csak a kuruc.infóval vagy a Jobbikkal lenne baja, nem azt mondta volna, hogy ők a hangadók – hanem legfeljebb annyit, hogy ők is jelen vannak a közéletben. Kertész viszont az egész magyar jobboldalt, a *Heti Választól a Magyar Hírlapig*, Ablonczy Balázstól Bayer Zsoltig, antiszemitának tartja. Ebben nincs semmi meglepő – a ballib körök szerint még ennél is nagyobb a baj. Mindezzel viszont csak azt bizonyítják, hogy képtelenek disztingválni, képtelenek árnyaltan gondolkodni. Képtelenek észrevenni a jobboldalon belül is meglevő vitákat, ellentétességeket, hajszálrepedéseket. Márpedig aki nem tud árnyaltan gondolkodni, az voltaképp gondolkodni sem képes. Aki szerint Magyarországon az egész jobboldal antiszemita, aki nem látja a valóban erősödő és

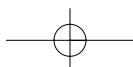
valóban visszataszító szélsőjobboldal (mint okozat) tényleges okát (azaz a kormány politikája miatti totális elkeseredettséget), az nem tud semmit. Annak haragja bár érthető – ám felelőtlen. A félelem és a düh persze nem válogat. Jean Améry szerint valamennyi zsidó egy eleve ellenséges közegben él. Nemcsak az az antiszemita, aki hangosan ki is mondja, hanem voltaképp mindenki, aki magában *úgyis* helyesel. És mivel a holocaust történelmi tapasztalata, a világ nagyobb részének csendje arra tanítja az egykori áldozatokat, hogy ők eleve idegenek mindenkitől, és így mindenki idegen őtőlük is, bizalmatlanok azzal a jobboldallal szemben is, amely ugyan sem gondolattal, sem szóval, sem cselekedettel nem esett még az antiszemitizmus bűnébe.

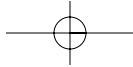
6. „*Ich bin [...] ein Décadent, wenn Sie so wollen, ein Entwurzelter; stempeln Sie mich nicht zum Ungarn.*”

A sors, mint a gyökér lehúzó, leköt. Akinek sorsa van, annak nincs szabadsága – csak útja, küldetése, feladata. A keresztény ember valamire teremtetett: ezt kell megismernie, elfogadnia és kiteljesítenie. Jó, helyes csak azon az ösvényen lehet az élete, ami számára teremtetett – minden más irányba indulva eltéved a szabadságban. A szabadság a küldetés, a sors tagadása. A szabadság a sorson túl nyílik meg. Kertész nem véletlenül nevezi magát gyökérteletnek, aki a világban bárhol otthon van – és ezért sehol sem. Persze egy író – főleg ha nagy író – a világnak s nem egy-egy falunak ír. Egy írónak lehet származása, de lényé szerint valóban világpolgár. Hiszen a világirodalom részese. Kertész dekadenciája pedig nem meglepő – elvégre Nietzsche fordítójáról, tisztelőjéről van szó. És a német filozófust két irányba lehet továbbgondolni majdnem hasonló eredménnyel: az egyik 1945 óta nem ildomos, a másik meg a Kertész által is vállalt ama kozmopolita dekadencia, ahol a kultúra időtlenségében csak annak magasabb rendű szolgálói érthetik meg egymást.

Nietzschétől egyenes út vezet a posztmodernhez: a jobboldali és a baloldali dekonstrukcionizmusokhoz. A jobboldali posztmodern csúcspontja a koncentrációs láger volt, ahol az embert minden kötöttségétől megfosztották, biológikumáig csupaszították. „A testem voltam, nem egyéb: az éhezésben, a kapott ütésben, az adott ütésben”, írja a táborról Améry. A *homo sacer*, a bárki által megölhető, csupasz test szabadsága ez. Bernhard Schlink regényének, a *Heimkehr*nek a dekonstrukcionista professzora, a nácizmust és a kommunizmust egyaránt megjárt amerikai értelmiségije zárja össze szemináriumának legjobb hallgatóit a tanév végén egy kies házban, mesterségesen teremtve olyan körülményeket, hogy végül ember embernek farkasa legyen. A hideg, a félelem, az éhezés, a magány szabadságát kínálja e regénybeli filozófus.

A jobboldali posztmodern *nomosza* a láger, a totális szabadság állandósága. A baloldali posztmodernitás azonban szintén ide vezet: a közösségi és erkölcsi kötelek felrobbantásával az egyedül hagyott, kiszolgáltatott egyén marad hátra a boncaszalon. Se sorsa, se gyökere, se védelme, se otthona, se rokona, se ismerőse – csak szabadsága. A koncentrációs tábor reménytelensége is e teljes szabadság, ahol „*jedem das Seine*”, azaz mindenkinek a magáé jár, amint a buchenwaldi

tábor kovácsoltvas ajtajának morbid természetjoga hirdette. A politikai, kulturális identitások, kötődések feloldásával a csupasz biológiai lét szegényessége, a védetlen ember szabadsága az eredmény. Aki erős, fennmarad, aki gyenge, elhullik. Ha nincs normatív mérce, akkor marad a biológiai. A posztmodern éppen erről szól: a mérce nélküliségről, az „*anything goes*” szabadságáról. Márpedig a lágerben valóban bármi megtörténhetett – hiszen az ember kibújt erkölcsi gúnyjából, és mindenki biológiai lényé, gyilkossá vagy áldozattá, vált.

Aki ma is posztmodern, semmit sem értett meg tehát Auschwitzból. A posztmodern ugyanis éppen Auschwitz igenlése.

7. „*In Wahrheit war es ein Gefängnis. János Kádár, der Generalsekretär, für viele eine Art Vaterfigur, war ein perfider Mörder...*”

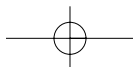
Egyik kedvenc Kertész-novellám a *Jegyzőkönyv*. Minimalista dekadenciája ott is előbukkan – és ezért jó. Amikor a mű Esterházy Péter egyik írásával közösen megjelent, tán ennek apropóján Kertész felolvasta egy nagyobb közönség előtt a novellát. Az első sorokban ott ült két valahai kommunista politikus. És Kertész lepillantott a nézőközönségre. És nem szólt semmit. Ha ő nem mer, nem akar, nem tud leszámolni az itt maradt kommunista múlttal – miért rója ezt fel a magyar népnek? Ha Kertész nem azon az oldalon állna, ahol áll – tán hitelesebben csengenének szavai. Ettől függetlenül mondatainak igazuk, súlyuk, értelmük, értékük van. Megállják a helyüket. Ám emberileg Kertész ugyanolyan gyenge, mint azok, kiket megbírált. Haragja, dühe és nem igazságérzete vezeti. Éppen ezért ne az embert, csak a szavait figyeljük.

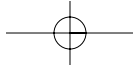
8. „*Familie bedeutet Einschränkung, gerade in Diktaturen.*”

„Es gibt kein Richtiges im Falschen”, írta Adorno. „Ahol zsarnokság van, ott zsarnokság van”, rezonált Illyés. A diktatúra mindenütt jelen van, nincs jó oldala. Családot, szerelmet, hitvesi ágyat, hitet, templomot, ebédet, gondolatot, mozdulatot – mindent beszennyez. Morálisan nincs középút: valaki vagy részt vesz, vagy kívül marad. *Tertium non datur*. Aki a diktatúra levesét eszi, levegőjét szívja, lányait szereti, gyerekeit okítja, rendjét védi – aki *részt vesz*, részvétele által relativizálja az abszolút borzalmat.

Ám ha ilyen szigorúak vagyunk, voltaképp egy diktatúrában csak két magatartás lehet erkölcsös: a kivándorlás vagy az ellenállás. Márai Sándor vagy Bauer Sándor útja. Mindenki más – tanár, orvos, mérnök, színész, író, pap – bepizskolódik, elmocskolódik, felőrlődik. Mindenki valamelyest cinkossá válik – hiszen hallgat. Ilyen világba tán tényleg nem érdemes családot alapítani – ilyen világból csak menekülni lehet. És kell. Márai Sándor nem alkudott. Nem állt oda a rendszer politikusai mellé, mint Németh László vagy Illyés Gyula néhanapján. Nem kapott és nem vett át Kossuth-díjat, mint 1957-ben (!) Szabó Lőrinc. Talán ezért – ha nem is ő a legjobb írónk, de mindenképp – a legmorálisabb mind közül.

Kertész kategorikus véleménye a morál szigorú talajáról tehát érthető – ám az élet ennél bonyolultabb. Nem lehet megalkuvással vádolni mindenkit, aki gyereket szült akkoriban, aki írt, költött, gyógyított, családot alapított, szavalt, szeretett, levest evett. Ha mindenki felelős – senki sem az. Az adorni tétel elmossa, elteríti

a felelősséget. Ezzel az orvos és a hóhér, a mérnök és a párttitkár, Szabó Lőrinc és Gerő Ernő, Illyés Gyula és Kádár János közé egyenlőségjelet tennék. Ami erkölcsileg nem lenne kevésbé furcsa, mint nem így tenni. És hát Kertész Imre sem ment el itthonról, ő is itt élt, ebben a börtönben. Az, hogy nem vállalt gyereket, tán nem antikommunizmusával, hanem személyes alkatával magyarázható. Egy dekadens, hedonista embertől szokatlan is volna a családapai szerep.

9. „*Ungarn kennen keine Ironie – außer den Gebildeten.*”

Kertész fenti állításai – mind a nyolc tétel – botrányt kavart tavaly itthon. Gyorsan csinált hát vele egy újabb interjút a neokonzervatív *Die Welt*. Kertész ebben elmondta, hogy a magyarok nem értik az iróniát, a viccet – hiszen mindent, mit születésnapján nyilatkozott, csak így értett. Felesleges is arról beszélni, hogy igazak-e Kertész vádjai a suta, humortalan, sótlan magyarokról. Valószínűleg „íróniaértésben” persze nem is állna olyannyira rosszul egy kiábrándult kelet-európai, mint egy naiv nyugat-európai. De itt ez nem lényeges. A fontos és meglepő az, hogy Kertész saját mondatai érvényét akarja lerontani. Igencsak szomorú, ha iróniának tartja nagyon is morális alapú Kádár-kritikáját. Felettébb elkeserítő, ha iróniának minősíti nagyon is elgondolkodtató magyarságbírálatát.

Mert Kertész magyarelles mondataival semmi baj sincs. Ilyet lehet, szabad – sőt néha kell is – mondani. Kádár- és diktatúrakritikájával pedig eleve csak egyetérteni lehet. Éppen ezért felesleges összegyűrnie mondatainak *féligazságát*, hogy utólag ironikusnak minősítse mindazt, ami fontos, komoly üzenet hordozott (volna) mindannyiunk számára, s papírgalacsinként dobja el magától. Mindez éppen viccnek lenne gyenge. Kertész szavaiban azonban, szerencsére, egy cseppnyi irónia sem bújik – különben nem is méltattuk volna figyelemre. Ha Kertész mégis annak szánta, avval szavait vonta oktalanul, értelmetlenül kétségbe. Mintha nem tartotta volna fontosnak mindazt, amit gondol. Vagy nem tudná, mit is jelent az irónia. Vagy nem őszintén szólott volna.

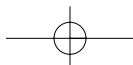
És az egész interjúsorozatból legföljebb ez lehetne a botrány.

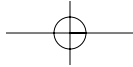
* * *

KÍSÉRŐSZÖVEG A SZERKESZTŐTŐL

Kertész Imre az első magyar Nobel-díjas író – szerencsétlenségére.

Számára nehezen cipelhető terhet kapott. Nyilatkozatai ab ovo a politikai diskurzusba illeszkednek, ahogyan maga a díj sem értelmezhető e kiterjesztés nélkül. Kertész szavaihoz immár „viszonyulni” kell: kijelentései országképet alakítanak, közösségi imázst formálnak, identitásunkat gondozzák. Érezhető az írón az igyekezet: kénytelen-kelletlen meg akar felelni a haza bölcse – (mondjuk Esterházy Péter által) rátkmált, nemszeretem – szerepének. Szenved is miatta. Időnként durván visszautasítja, aztán kozmetikáz. Lehet, jobban érezte magát a múlt században, a magyar irodalom középmezőnyében, elfeledetten, sértetten, ám gondtalanul, a nemzeti közösség erkölcsi elvárásaitól mentesen. Lehetett kávéházi (presszó)asztalnál ücsörögni, utálni

a deprimáló és méltatlan környezetet, bőrdöngöket ki- és bepakolni, elrepülni, vissza se nézni, majd visszajönni, ógni-mógni, önmagát sajnálni, félni, riadozni, felháborodni, dekadensnek lenni. Ennek annyi tétje volt, mint ma a Deák étteremben rossz bort inni drágán, s véleményezni a tehetségtelen kollégákat, szidni a szemét kommunistákat, a gaz liberálisokat s az orránál fogva vezetett népet.

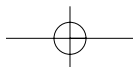
Mennyivel más most a helyzet! Kertész nagyokat mond, kinyilatkoztat, ostoroz, szellemi magaslatokra emelkedik, majd egészen Budapestig száll alá. Kijelenti, hogy hányingert kapott az átkosban megjelentektől. Gondolom, szerez pár kellemetlen órát elvbarátainak az effélékkel, mert hát ugye akkor ez rájuk is vonatkozik, amit ők – úgy vélem – legalábbis méltánytalannak tartanak. Időnként kényelmetlen lehet nekik is? Lehet, hogy istenigazából senki sem szereti a legelismertebb magyar író? Most hirtelen az az eset jutott eszembe, amikor a *Sorstalanság*ról úgy beszélt, mint a Kádár-korszak ábrázolásáról. Persze a díjat nem ezért az értelmezési lehetőségért kapta. Zavar a rendszerben. Nos, a feladat adva van a barátoknak és üzletfeleknek: kezeljék a helyzetet!

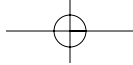
Tehet Péter írásának közlésében is a viszonyulás szelíd kényszere vezérelt bennünket. Dolgozatának azonban akad néhány megfogalmazása, amellyel szerkesztőségünk nem vagy csak fenntartásai hangoztatásával ért egyet. Ezeket veszem most számba.

A nagy íróknak ne lenne nemzetiségük? Ha kíváncsi tekintetünket a Nobel-díjasok meglepetésekkel teli névsorára vetjük, az a hagymázás képzetünk is támadhat, hogy egyes esetekben szinte csak az van nekik. Egy író lényege szerint világpolgár, mert a világirodalom részese? Nem hiszem, hogy az irodalmi munkálkodás szükségszerűen kozmopolitává tenne, mert hát mi is az a világirodalom. Nyilván Goethétől kellene megkérdezni, hiszen ő találta ki a fogalmat. Én csak annyit kérdezek: mely művek tartoznak bele a kategóriába, kik a világirodalom szerzői és olvasói? Vannak-e határai, ki enged abba bebocsátást, s hol férhető hozzá? Esetleg a világirodalom nem más, mint egy absztrakció? Valami megfoghatatlan egységesítő elv? S a világpolgár minő teremtmény? Egyet tudunk róla: általában Berlinben tartózkodik.

A magyar nem árva nép – mit jelent ez: se apja, se anyja? –, és sok mindene van, ami Európának is. Például univerzális vallása, ezeréves államisága, gazdag, külföldi mintákkal bátran összevethető művelődése, no meg korrupt, bukott kormányzóereje. Népünk nem él – és sohasem élt – izoláltan az idegenek tengerében. Többször olyan szoros kapcsolatban voltunk nagy hírű, dicső népekkel, hogy látogatásuk után el sem akartak többé menni, annyira jól érezték itt magukat. S ne lennének rokonaink? Az ifjú esszéista forgassa bátran a jelenünkben dús televényként burjánzó, a magyarság múltjával kapcsolatos irodalmat, meg fogja látni, hogy irigylésre méltó, legendás rokonaink voltak, s még várhatóan lesznek is újak, még nagyszerűbbek s még ősbibek!

Nehéz mit mondani arra az óvatos megállapításra, hogy a „magyar polgári regényirodalom kevésbé erős”. Mihez képest? Melyik modern irodalomhoz képest? A némethez, az angolhoz, a franciához, a norvéghoz, a portugálhoz vagy a finn-

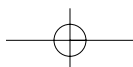
hez hasonlítva? Móricz, Kosztolányi, Németh László, Márai? Persze mit jelent az, hogy polgári regényirodalom? Ez mennyiben esztétikai kategória?

A jobb- és baloldali posztmodernitás viszonyfogalma olyan, mint Kertész Imre istenélménye: nehezen értelmezhető. Mintha nemegyszer éppen arról olvastam volna, hogy mára, a politikai posztmodern korára a jobb- és baloldaliság kiürült, használhatatlan fogalmakká váltak. A posztmodern mint Auschwitz igenlése? Szívesen olvasnék bővebben is erről a történelemfelfogásról, mert ebben a formában – mi tagadás – zavarba ejtő. Megkockáztatom, a magyar irodalmi posztmodernség képviselői – ha még vannak egyáltalán – merőben másként látják e kérdést. A dekonstrukcionizmus és az összemérhetetlenség valóban jellemzői a posztmodern gondolkodásnak, de aligha elégséges elméleti alátámasztásai az említett tételnek. Esetleg a történelmi posztmodernitás elválik a politikaitól és az esztétikaitól? Ahány diszciplína annyi jelentés?

Nota bene, a magyar Kertész-recepció egyik kulcskategóriája Auschwitz elbeszélhetetlenségének esztétikai tapasztalata. Ismét csak feszengek. Ha a holokauszt nyelvileg kifejezhetetlen, akkor kiszolgáltatott a félremagyarázásoknak, a definiálhatatlanságnak és végső soron a felejtésnek. Jól lehet, tudom, hogy az efféle értelmezés azért sikerül ellentmondásosra, mert képviselői egyszerre akarnak esztétikai megállapításokat tenni, s megfelelni a politikai korrektség mindenek fölötti követelményének (ti. a holokauszt történelmen kívül álló, egyszeri, máshoz nem hasonlítható esemény).

A „kibeszéletlenség” gondja a közéleti párbeszéd egyik legbosszantóbb felvetéseinek egyike. Olyan sztereotípiát ez, melyet már-már említeni is szégyen. Ha nem tudjuk valamire a megoldást, ha nem vagyunk képesek felülkerekedni, akkor az ok természetesen a kibeszéletlenség. Nem jelent ez mást sokak számára, mint az elvárását, hogy vitapartnerünk, szellemi ellenfelünk legyen szíves a mi kívánalmaink szerint viselkedni. Vallja be minden bűnét, exkuzálja magát, s osonjon vissza ketrecébe. A „feldolgozatlanság” a holokauszttal kapcsolatban – s talán nem egyedül én érzem így – a számonkérőknek azt az igényét fejezi ki, hogy legyünk szívesek mi, a vézskorszak után húsz, harminc, negyven évvel születettek örökös kollektív bűnbánatot gyakorolni általunk el nem követett bűnökért. Tudjuk, hol a helyünk! De lehet-e akarni a bűntudatot, ha nincs?

Az erkölcsi kérdést hagytam utoljára. Márai nem alkudott. Példája szívünkbe égett. Azonban a magyar kultúra egészében nem emigrálhatott, tegyük fel Nyugat-Berlinbe, a kádári elnyomás elől, ahogyan talán ma sem távozhat elegánsan az egyesített német fővárosba a hazai provincializmus és az ordas szélsőségek elől. A magyar irodalomnak – megbotránkoztató ezzel szembesülni? – Magyarországon van a helye. Itt vannak az olvasói, ebből a talajból nőtt ki, ennek a kultúrának a része. Ez a hazája. Kedvezőtlen történelmi kondíciók miatt nem szünetelhet, s ahogyan a nyolcvanas években Csoóri Sándor mondta: nem mehet a föld alá, nem lehet szamizdat sem. Nemzeti azonosságunk kulturális azonosságtudat. Hozzá képest másodlagos a politikai berendezkedés vagy a miniszterelnök személye. Ez az, ami megmarad belőlünk: a kultúránk. Fenntartása elsődleges feladat.

Ezért gyakran kompromisszumokat kell kötni, nyilván nem elvteleneket. A kérdés eldönthetetlen: kinek volt igaza, Bartóknak vagy Kodálynak? Elmenni tiltakozásképpen vagy itthon helytállni? Kijátszható-e a két magatartás egymással szemben?

Minden bizonnyal szüksége van a magyarságnak a bírálatra. Ady is ostromozta, nem kímélte, ám kétségkívül magáénak érezte, szerette. Kertész Imre nem is sejti, mennyire hálásak lennének neki sokan, ha kicsúszna a száján valami elismerő is a magyarsággal, a magyarságával kapcsolatban. Ha nemcsak a holokausztra, hanem a másik nagy magyar sorstragédiára, trianoni szétszóratusunkra, nemzedékeket megnyomorító történelmünkre is felhívna a művelt, ám tájékozatlan Nyugat figyelmét. Talán ők is megenyhülnének irányunkban.

PAPP ENDRE

